

Det koster bajere!

Af Carsten Bregenhøj

Det var engang for et par år siden at jeg kom i en underlig situation. Pinligt nærmest, overrumplende og blokerende. Jeg har det med at huske den slags situationer, de dukker op af sig selv med mellemrum, og så vender og drejer jeg problemerne, og undertiden finder jeg faktisk en løsning på dem flere år efter. Og løsningen kommer når jeg mindst venter den, når jeg tænker på noget helt andet, når jeg er optaget af et helt tredje problem, når jeg har oplevet noget nyt eller når jeg er ved at falde i søvn. Denne gang var jeg optaget af en teori, en ide om, at traditioner som i det ydre ikke ligner hinanden særligt meget, alligevel er symboler for ensartede menneskelige forhold – det er ligesom med ordene »Geld«, »money« og »penge«, de ligner ikke hinanden ret meget, men de betyder det samme. Det vil sige, at mine ideer hjalp mig til at forstå et gammelt problem, og det er denne forståelse, som jeg egentlig vil berette om.

Vel, mit problem startede med følgende begivenhed: Som led i en tv-udsendelse produceret af fjernsynets aktualitetsafdeling var jeg med et tv-filmhold i marken, for jeg skulle sige nogle kloge ord i de rette etnologiske omgivelser. Normalt har jeg ingen ting med tv at gøre, jeg var ny i gruppen, i en slags »fremmed miljø«. Fotografen og hans assistent havde sat kameraet op, og som interesseret amatørfotograf listede jeg mig til at kigge i objektivet. »Det koster bajere!« lød en på en gang bebrejdende og triumferende stemme, »han kiggede i kameraet!« Alles opmærksomhed rettedes mod mig, og jeg rødmede og mumlede noget forvirret om, at jeg bare var interesseret i at se baggrundsmotivet for optagelsen, og følte mig i øvrigt rigtig dum og overlistet. Men en regel var en regel, og til den lokale kros stegte rødspætter måtte jeg give en omgang. Jeg blev imidlertid trøstet med, at vi kun var et lille 7 mands tv-hold og ikke et af de store som til direkte udsendelser. Og derpå diskede tv-folkene op med andre regler af samme skuffe, som viste hvad man måtte eller måske mest hvad man ikke måtte, når man var medlem af et tv-hold. Og anretningen blev krydret med anekdoter om politikere og andet godtfolk, som også var kommet galt af sted.

Hermed var jeg ikke blot trøstet, jeg var nu også indviet i en del af et tv-holds arbejdsform, og jeg følte mig mere akcepteret og mere hjemme i gruppen end

tidligere. Og jeg holdt kæft med, at jeg i den pinlige situation et kort sekund havde overvejet at nægte, for det ville sikkert have været meget uheldigt for vort samarbejde. Ellers forløb alt uden skærmydsler, jeg var naturligvis lidt mere forsigtig med hvad jeg foretog mig, og efter nogle vellykkede optagelser tog vi hjem i en meget kammeratlig atmosfære.

Da jeg næste dag kom ud på Dansk Folkemindesamling berettede jeg om hændelsen, og det gav anledning til en diskussion om disse »fjollede reglers« funktion. Det blev blandt andet hævdet, at det var for at de alle kunne drikke nogle flere bajere – underforstået, end de var tørstige til. Derved blev det for så vidt, men jeg kunne ikke befri mig for en fornemmelse af, at den forklaring ikke var tilstrækkelig – jeg kunne bare ikke formulere nogen anden funktion, og det nagede mig.

En gang da ruelsen plagede mig og jeg forsøgte at endevende problemet på ny, skrev jeg om hændelsen til min søster og hendes mand, som arbejder i den tidligere engelske koloni Kenya. Og jeg fik at vide i deres svar, at det kendte de godt, for hvis min søster viste sig i den lokale club, så skulle min svoger give en omgang til alle nærværende medlemmer! Igen en af disse tåbelige regler med samme konsekvens, en forsyndelse mod gruppens regler bødes med en omgang til gruppens medlemmer. Men i sidste eksempel er det klart, at reglen ikke kun er til for omgangens skyld alene, men også for at holde kvinder borte fra klubben, som naturligvis efter engelsk forbillede er en ren mandeklub. Men hvis reglen i dette tilfælde har en »fornuftig« årsag, så måtte der også findes en regulær årsag i mit egentlige problem! Jeg var på sporet af noget.

Øl som det egentlige motiv for reglen måtte forkastes, og jeg tænkte mit problem igennem igen og forsøgte at huske andre af de eksempler, som tv-folkene berettede. Mine fornyede overvejelser ledte til følgende resultat: Hvis vi havde haft en traditionsoptegnelse, så havde den måske set sådan ud: Den som kigger i filmkameraets objektiv skal give en omgang. Det kan vi oversætte til mere almene termer, f. eks.: Den der overtræder gruppens regler bliver straffet. Et typisk eksempel med direkte tilknytning til nærværende problem er det kryptogram som står at læse i bl. a. en nordkøbenhavnsk bar: DDSSGEO, den der spørger, skal give en omgang! Vi kender også fra folkeminderne regler som: Den der syr i julen får buldne fingre. Baggrunden for denne sidste regel er i korthed, at julen var en hellig periode, og for at vi kan erkende hellige perioder må de på håndfast vis skille sig fra dagligdags perioder, og derfor skaber man regler der symboliserer helligdage gennem at forbyde arbejde som er dagligdags. Men hvorfor hedder reglen ikke: Den der syr i julen skal give en omgang? Det er der flere grunde til, og en er, at traditionen at give omgange hører til et bestemt økonomisk system, der kræver kontanter eller dertil svarende midler. Og det var på den tid da reglen var aktuel i høj grad forbeholdt mænd, mens syning var forbeholdt kvinder. En anden årsag er, at helligdage er

indstiftet af guderne eller Gud, det er altså højere magter som har bestemt, at man ikke må sy. Det er også højere magter som bestemmer hvem som skal blive syge, og så har nogle snusfornuftige mennesker udlagt sagen således, at hvis man syr i julen så bliver man nok straffet med en sygdom, og hvad er da mere nærliggende end at man stikker sig og får en bulden finger? Men grundideen er den samme: Den der overtræder gruppens (og Guds) regler bliver straffet.

»Den som kigger i filmkameraets objektiv skal give en omgang« er altså i sin form helt lig andre regler som vi kender fra folketraditionen. Men den er også lidt anderledes som vi kan se, hvis vi ændrer lidt på den: Man må aldrig kigge i filmkameraets objektiv, for så kommer man til at give en omgang. Forskellen ligger i, at der i det konkrete tilfælde er én undtagelse, »man« er alle andre end filmfotografen! Og sådan var princippet også i mange af de andre »fjollede regler« som tv-folkene gengav.

Det fører til følgende tolkning: Når produceren har fortalt teknikerne, hvori opgaven består, og hvilket indtryk han vil give seerne, så er alle indforstået med, at de yder deres bedste, og ingen behøver frygte, at andre holdmedlemmer skal kigge dem over skulderen. Ideologien i denne regel kan altså udtrykkes således: Vi er suveræne på hver vort tekniske felt, og det er en indiskutabel forudsætning for at vi kan fungere sammen. Eller sådan: Vi er afhængige af hinanden, fordi vi producerer en vare, der kræver flere menneskers forskellige tekniske fagkundskaber. Dette betyder også, at reglen er en »kodificering« af almindelig fagforeningspolitik. Konklusionen måtte blive, at de uskrevne regler som tv-folkene berettede om i almindelighed, og den som jeg blev offer for i særdeleshed, er udformet sådan, at de forhindrer tv-holdets medlemmer i at blande sig i hinandens fagområde – d. v. s. dette er reglens egentlige funktion.

Nu var der gået hul på bylden, reglen var ikke længere ufornuftig og fjollet, og så kom der en masse biomstændigheder flydende så der efterhånden dannedes et hele. Der kunne nemlig også på anden måde argumenteres mod, at reglen fungerer som en undskyldning for at drikke over tørsten: For det første forklarer en sådan tolkning ikke, hvorfor der altid er én på holdet, som disse regler ikke gælder. For det andet forklarer tolkningen kun delvis, at det som oftest går ud over nye medlemmer i gruppen. Jeg var udenforstående og dermed et »let offer«, fordi jeg ikke kendte reglerne, men hvis det var for bajernes skyld, så kunne de da have lavet en masse åndssvage regler, som udenforstående med 100 % sikkerhed ville overtræde, og så var det jo en rigtig fidus. Men når man først kendte én regel, så kendte man også princippet i mange andre, så fra et druk-synspunkt ville det være en dårlig regel. Reglen fungerer meget bedre som et optagelsesritual: Enhver som er ny i en gruppe vil nære en vis usikkerhed med hensyn til gruppens spilleregler, men har han først fået en over næsen og en forklaring, er han allerede lidt mere sikker og lidt mere

med. Enhver, som er ny i en gruppe, vil være en trussel og skal føles på tænderne – kan han indordne sig under kollektivets normer eller ej?

Min svogers eksempel og kryptogrammet DDSSGEO er også en illustration af, at det er gruppetilhørsforholdet der understreges. Min svoger skal ikke komme med sine nordiske ideer om demokrati og ligeberettigelse, enten er han medlem og overholder reglerne, eller også først en advarende bøde og derpå udelukkelse efter jantelovens principper. En bar er ofte et stamværtshus, grupper af kliker der kender hinanden og kommer der fordi de synes om selskabet og stedet, det er *deres* værtshus, og så har de en hemmelighed sammen, de kender kryptogrammet i modsætning til førstegangsgæster. Hvis det sociale pres er tilstrækkeligt stort og hvis gruppen og gruppetilhørsforholdet er tilstrækkelig betydende og forpligtende, så vil en nyankommen klodrian give den forlangte omgang – eller blive frosset ud.

Også tv-folkene antydede, at de havde midler til at få kluddermikler til at makke ret, men midlerne var ret svære at skelne fra »tekniske uheld« med belysning, klipping, sminkning og lignende, og så var de sådan indrettet, at offeret først erkendte fadæsen, når udsendelsen gik i æteren. Men hvis offeret opfattede sammenhængen, var han advaret for en anden gangs skyld.

Men tv-folkene berettede også om regler der næsten udelukkende var rettet mod aktualitetsafdelingens egne, og dette eksempel er endnu mere »klassisk« i sin tilsyneladende fornuftsblottede udformning: Når man er ude med optagevogn for at lave direkte udsendelser, skal man gå ind i vognen med venstre ben først, ellers koster det en kasse bajere.

Det ser ikke særlig logisk ud, og jeg har desværre ikke yderligere oplysninger ud over, at direkte TV-A-udsendelser fra transmissionsvogn er relativt sjældne, man kan til en vis grad sige, at det er katastrofevognen som rykker ud. Men det er til gengæld et væsentligt faktum. Er de uskrevne regler nemlig til daglig udtryk for gensidig afhængighed, så har man i katastrofesituationen brug for yderliggående regler. Reglerne behøver ikke udtrykke den gensidige afhængighed direkte, men gør det indirekte ved at understrege det extreme i situationen – man arbejder under pres og alt skal fungere perfekt. Derfor er tabuerne også helt ekstraordinære og straffen tilsvarende høj. Hertil kommer, at nye TV-A-folk ved en sådan lejlighed kan få deres tekniske ilddåb, og hvis de så samtidig gør et fejltrin når de entrer transmissionsvognen, er der ekstra anledning til at fejre et godt resultat bagefter. Hermed er de blevet indviede, de er blevet rigtige medlemmer af aktualitetsafdelingen, ligesom man optages i gruppen ved først at jokke i en kollegas spinatbed og derefter blive indviet i den uskrevne kodex.

Vi har således to normer hvis overtrædelse straffes: at krænke en kollegas »suverænitets« og at begå (symbolske) fejltrin i en presset situation – hvor alt skal klappe første gang, fordi man ikke kan tage »scenen« om – det vil sige

hvor man skal bevare hovedet koldt for enhver pris. Nyere etnologisk forskning gør det berettiget at kalde disse normer eller forbud for moderne tabuer, men pladsen udelukker en fyldig argumentation for dette standpunkt.

Men hvorfor netop bajere? Ja, her må vi nok først se lidt på regler og straf for at overtræde dem i et alment perspektiv. Vi vil starte med en påstand: Alle regler – skrevne såvel som uskrevne – er skabt af mennesker for at de kan holde orden på dem selv og deres omgivelser. Man får 20 kr. i bøde, hvis man går over for rødt lys, men reglen er lavet for at holde orden i den del af vores tilværelse som udgøres af trafikken, ikke for at skaffe penge i statskassen. Det sidste er et »biprodukt« og kunne lige så godt eller endda mere relevant erstattes af nogle timers tvunget trafikarbejde, som for eksempel »skolepatrulje«, både ved skoler og ved sportsbegivenheder og andre hal-arrangementer. Derfor er reglernes funktion og straf for at overtræde dem to vidt forskellige ting, som ikke bør sammenblandes.

I ældre tid var retsmaskineriet mere simpelt end i dag, men måske også mere menneskeligt, specielt når vi tænker på forgangne tiders landsbysamfund. Straffen for at overtræde gruppens normer var bøde i naturalier: at give en omgang til »fællesskabets« medlemmer. I slutningen af 1700tallet havde landsbylagene i Skåne samme system: »De bøder eller 'vider' som bylaget modtog . . . leveredes in natura, i øl og brændevin« (1). Og den straffede var selv med til at svinge krusene. Med denne skik kan vi sammenligne traditionen at sende folk skæmtsomme »gaver« i juleperioden, for eksempel en halmdukke. Dukken »sendtes nemlig aldrig ud uden at være forsynet med et såkaldt pas (skudsmål) i lommen . . . Var der nogen som havde lavet tossestreger eller gjort sig umulig, så kunne han være sikker på, at han fik et ordentligt pas« (2), det vil sige et sviende dårligt skudsmål, en irettesættelse. Man forsøgte at fange giveren af en sådan traditionel irettesættelse, men ofte forsvandt denne i mørket. Lykkedes det imidlertid, så *skulle den irettesatte modtager give traktering*, og det var ofte brændevin.

Af ovenstående to eksempler kan vi udlede, at ville man være med i fællesskabet, var der ingen mulighed for at undslå sig. Til gengæld ser vi i første eksempel – i modsætning til det moderne samfunds straffepraksis – at synderen selv var med ved bødens fortæring, man understregede således, at han stadig var en nødvendig del af helheden. Det er naturligvis også *meningen* i det moderne samfund, men man mangler i høj grad det synlige bevis på at det forholder sig sådan, det håndgribelige symbol fattes. Til det andet eksempel kan det bemærkes, at det berettes om disse irettesættelsestraditioner, at man var meget ivrig efter at *give* traktering. For sagen er, at man i al venskabelig munterhed har fået en kammeratlig påmindelse om, at man som medlem af fællesskabet er underlagt en vis gensidig kontrol. Ingen ved sin fornufts fulde brug ville

finde på at benægte dette, man ville tværtimod søge at bekræfte det ved at »betale« som ved andre slige påmindelser, det vil sige give hæderlig traktering til gavens eller hilsnens overbringer. Hvis dette mislykkedes havde man den mulighed at lade »Sorteper« gå videre, altså selv at deltage som kontrollant og eventuelt få traktering. At undlade at bringe gaven videre er et lige så stort brud på fællesskabets normer som at undlade at give traktering.

Men disse juletraditioner har flere paralleller med vore moderne tabuer. For eksempel fortælles det i nogle optegnelser udtrykkeligt, at det var en stor skam at lade sig fange, når man havde været ude med halmdukken eller en tilsvarende traditionel hilsen. Dette kan vi tolke som en tilkendegivelse af, at det var en *stiltiende* overenskomst, at man havde ret og pligt til at øve gensidig kontrol – et træk vi genfinder i små lokalsamfund, hvor alle kender alle, men ingen kalder dette forhold ved sit rette navn. Det anonyme i kontrolforanstaltningerne fremtræder også ved, at dukkegiverne kunne være maskerede, eller ved at strukturelt lignende skikke bestående af maskeredes besøg i landsbyens huse havde og har samme funktion. Som et næppe tilfældigt sammenfald hermed kan det nævnes, at »det koster bajere« eller »man må ikke . . .« og lignende kan opfattes som »anonyme« imperativer.

Ved disse årligt tilbagevendende statusopgørelser var disse besøg eller hilsner i øvrigt dobbelttydige, således at for få eller for mange henvendelser (i relation til et skønnet gennemsnit) var af det onde. Så blev folk nervøse og tænkte hvad de mon nu havde gjort galt. Og det er klart ud fra den tankegang, at et medlem af en gruppe, som aldrig bliver påmindet om, at han er en del af en helhed, nemt kan tro, at de andre holder ham udenfor. Mens et medlem, som får for mange påmindelser, føler, at de andre er efter ham.

Disse få lighedspunkter mellem moderne taburegler og gamle skikke er her tilstrækkelige. Det gennemgående og fælles træk er gensidighed. Derfor er der noget fundamentalt rigtigt og psykologisk tilfredsstillende ved, at man soner sin brøde ved at give øl eller anden traktering til den gruppe, man er afhængig af. Selv om man er tvunget til at »give« en omgang, så er det positivt, at de andre tager imod – for derved kan man forvente, at de også i påkommende tilfælde giver. Og alle er vidner på, at boden blev givet og alt gik for sig efter fælles overenskomst. Alle kan derved føle det bekræftet, at synderen akcepterer reglerne, hvilket indebærer, at han anerkender vort fællesskab og dermed os som sine venner eller arbejds-kammerater.

I det øjeblik man ville opkræve bod i form af penge, ville den positive sociale og psykologiske samværssituation gå i opløsning. Dette skyldes dels, at der er knyttet helt forskellige associationer til det at betale en omgang og det at betale en daler til hvert medlem i gruppen, og dels at det medfører to vidt forskellige »betalingssituationer«. I det første tilfælde får den dømte kvitteringer i kraft af glade ansigter, fysisk nærhed, aksept og tryghed i gruppen, i det andet til-

fælde får han et neutralt tak uden afslappet samvær, hvilket kan give anledning til usikkerhed og mistro. Hvorpå opløsningstendenserne holder deres snigende indtog.

Ved et tilfælde gik det op for mig, at et gammelt personligt problem havde lighedspunkter med en del af mit øvrige forskningsmateriale. Og derfor blev jeg i stand til at fortolke og forklare problemet for mig selv og hermed forhåbentlig også for Dem. Mange af de sider jeg har fremdraget kunne yderligere belyses med teoretiske overvejelser, men det vil jeg vente med til jeg har fået Deres oplevelse eller kommentar.

1 Orvar Löfgren: Arbetsgillen bland skånska bönder. Skånska årsfester, s. 17, udg. af N.-A. Bringéus, Lund 1973. 2 N.-A. Bringéus: Låt oss lustiga vara. Om skånska julupptåg. Skånska årsfester, s. 165-67, udg. af N.-A. Bringéus, Lund 1973.

Summary

A round of beer

The background for this investigation is an incident which happened to the author a few years ago. For the first time in his life he was to be interviewed for a television programme and had to this end accompanied a tv-team of technicians and a reporter to the locality in question, the island of Agersø where the Danish Folklore Archives had done field work for 3 years on the local mumming tradition. During the preparation for the interview the author looked into the objective of the film camera and was immediately and much to his surprise fined a round of beer by the rest of the group. The actual "faut pas" and the punishment seemed in some way out of proportion and the puzzlement turned into a scientific "why?"

The analysis of the incident rejects drinking as being the underlying reason for the rule - rules regulate human behaviour and do not in themselves produce anything.

The problem is seen in terms of the newcomer and the group. The episode gives the group a chance to explain its rules, and the newcomer gets the opportunity to show that he accepts the rules of the group. The particular rule "You shall not look into the objective of the film camera!" and other such rules of television technicians always apply to all but one member and thus codify the division of labour institutionalized by the workers' unions. The rule is termed a modern taboo and functions as an initiation mechanism and a maintenance of every man in his position.

The reason why all violation of such rules inevitably results in a round or a treat seems to be a socio-psychological one. If one accepts the jurisdiction of the group and wants to become or remain a member because membership is important in various ways a round has evident symbolic values, indicating that the "sinner" is still necessary to the group and the group is necessary to the individual. This palpable symbolic value seems to be essential.